

กลวิธีการเสนอความคิดเรื่องความรักชาติ ในนิราศรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว*

ชนัญชิตา บุญเหาะ**

น้ำผึ้ง ปัทมะลงกุล***

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษากลวิธีการเสนอความคิดเรื่องความรักชาติในนิราศรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จำนวน 5 เรื่อง ได้แก่ *ภาพยนต์เรือพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว* (2457) *นิราศมหาวาริปีมะเส็ง* (2460) *นิราศเป็นทหาร* (2460) *นิราศเล็กไฟ* (2461) และ *นิราศมะเหลเถไถ* (2465) ผลการศึกษาพบว่า นิราศที่แต่งขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่เลือกมาศึกษามีกลวิธีการเสนอความรักชาติที่น่าสนใจ กวีเชื่อมโยงความคิดเรื่องความรักกับความรักชาติ ใช้การคร่ำครวญและการวิพากษ์วิจารณ์

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ระดับมหาบัณฑิตเรื่อง “ความรักชาติในนิราศที่แต่งระหว่างรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล” ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วิทยานิพนธ์เรื่องนี้ได้รับการสนับสนุนทุนวิจัยจากทุนอุดหนุนวิทยานิพนธ์สำหรับนิสิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

** นิสิตระดับมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ติดต่อได้ที่: lomlery3114violetrose@gmail.com

*** อาจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ติดต่อได้ที่: a.namphueng@yahoo.com

ขยายมิติการสื่อสารระหว่างปัจเจกบุคคลซึ่งเป็นลักษณะสำคัญของงานนิราศไปสู่การสื่อสารกับประชาชนส่วนรวมที่ถือเป็นกำลังสำคัญของชาติให้ตระหนักถึงปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อชาติในเวลานั้น เช่น ปัญหาการขาดทหารอาสาสมัครในสงครามโลกครั้งที่ 1 ปัญหาอุทกภัย เมื่อ พ.ศ.2460 ปัญหาความไม่มั่นคงทางการเมืองและข้อจำกัดของกองทัพเรือภายในประเทศ เพื่อแนะนำสั่งสอนประชาชนให้แสดงความรักชาติโดยการร่วมมือกันแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ผลการศึกษาดังกล่าวนอกจากจะแสดงให้เห็นคุณค่าของงานนิราศในสมัยหนึ่งทั้งด้านวรรณศิลป์และสังคมผ่านมุมมองความคิดของกวีในช่วงที่สังคมไทยเผชิญหน้ากับความเปลี่ยนแปลงแล้ว ยังแสดงให้เห็นลักษณะเด่นด้านเนื้อหาของงานนิราศที่มีบทบาทต่อสังคม กระตุ้นให้สังคมร่วมมือปรับปรุงแก้ไขปัญหาเพื่อคุณภาพชีวิตของประชาชนและความเจริญก้าวหน้าของชาติ เป็นแนวทางการศึกษาเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับสังคมหรือนิราศในช่วงสมัยอื่นได้อีกต่อไป

คำสำคัญ: ความรักชาติ; นิราศ; พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

The Techniques for Instilling Patriotism of *Nirat* Composed in the Reign of King Vajiravudh (Rama VI)^{*}

Chananchida Boonhor^{**}

Namphueng Padamalangula^{***}

Abstract

This article focuses on the techniques for instilling patriotism in five poems of the *nirat* genre composed in the reign of His Majesty King Vajiravudh (Rama VI): *Kap He Ruea* (King Vajiravudh's royal barge paddling shanty) (1914), *Nirat Maha Waree Pee Maseng* (1917), *Nirat Pen Tha-Han* (1917), *Nirat Lerk-Phai* (1918) and *Nirat Ma-lay-they-thai* (1922). It was found that the selected *nirat* instilled patriotism in an interesting way: the poets linked the idea of a man's love for a woman with patriotism. They expanded the use lamentation and criticism from communication between two individuals, which

^{*} This paper is a part of the first author's thesis entitled "A Sense of Patriotism in *Nirat* composed during the reigns of King Rama VI and King Rama VIII." Department of Thai, Faculty of Arts, Chulalongkorn University. This thesis was supported by a Graduate School Thesis Grant, Chulalongkorn University.

^{**} Master's student, Department of Thai, Faculty of Arts, Chulalongkorn University, e-mail: lomlery3114violetrose@gmail.com

^{***} Lecturer, Department of Thai, Faculty of Arts, Chulalongkorn University, e-mail: a.namphueng@yahoo.com

is the hallmark of the *nirat* genre, to communication with the people at large, who are held to be the strength of the nation, so that they would become aware of the problems besetting the nation at that time, such as the problem of the lack of soldiers volunteering to fight in World War I, the problem of the Great Floods of 1917 in Thailand, the problem of political instability, the limitations of the Royal Navy in the country. The poets advised and admonished the people to express their love of the country by working together to solve the problems that had arisen. The results of the study show the literary and social value of the *nirat* in this period and the views of poets at this time when society was facing change. They also show the prominent characteristics of the content of *nirat* which played a role in guiding society and arousing the people to join in solving problems for improving their quality of life and the prosperity and progress of the nation. The study is an approach to investigating relations in the connections between literature and society and between *nirat* of succeeding periods.

Keywords: patriotism; *nirat*; His Majesty King Vajiravudh (Rama VI)

1. บทนำ

นิราศเป็นวรรณกรรมที่ถ่ายทอดอารมณ์และความรู้สึกนึกคิดภายในจิตใจของกวี ผ่านการเดินทางเคลื่อนที่ ความเปลี่ยนแปลงของเวลา สถานที่ หรือสภาพแวดล้อมรอบกาย นิราศจึงเป็นวรรณกรรมที่แสดงให้เห็นความสามารถและชั้นเชิงทางวรรณศิลป์ของกวีที่ได้รับความนิยมและมีวิวัฒนาการอย่างต่อเนื่อง ในแต่ละยุคสมัย กวีให้ความสำคัญกับการสื่อสารอารมณ์ส่วนตัวและความคิดในวรรณกรรมที่แตกต่างกันไป นิราศยุคแรกเริ่มในสมัยอยุธยามุ่งเน้นการครวญถึงหญิงคนรักเป็นสำคัญ กวีนิยมเชื่อมโยงสิ่งที่พบเห็น สิ่งที่เกิดขึ้นรอบกายกับการพรรณนาความรู้สึกถึงนางผู้เป็นที่รัก ต่อมาในยุครัตนโกสินทร์ นิราศได้ขยายขอบเขตความคิดที่สัมพันธ์กับบริบทสังคมมากยิ่งขึ้น ทั้งยังเป็นประเภทวรรณกรรมที่ได้รับความนิยมในการแต่งมาก เห็นได้จากผลงานการแต่งของกวีหลายคน อาทิ สุนทรภู่ พระยาตรัง เป็นต้น ผลงานนิราศในยุคนี้เริ่มเน้นการวิพากษ์วิจารณ์ตามทัศนะกวีเมื่อเดินทางพบเห็นสิ่งต่างๆ มากขึ้น เนื่องจากสมัยรัตนโกสินทร์นี้เป็นช่วงเวลาที่ความรู้และวิทยาการต่างๆ เริ่มหลั่งไหลเข้ามา กวีจึงเริ่มสนใจในประสบการณ์ที่เป็นจริงและความเคลื่อนไหวของผู้คนรอบกายมากยิ่งขึ้น

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นิราศได้พัฒนาสู่การวิพากษ์วิจารณ์อย่างเด่นชัด เมื่อหลวงพัฒนพงศ์ภักดี (ทิม สุขยางค์) ได้แต่งนิราศหนองคายขึ้นโดยมีคำครวญถึงความยากลำบากในการเดินทาง เพื่อต้องการวิจารณ์ผู้รับผิดชอบกองทัพในขณะนั้นว่าทำให้การเดินทางเป็นไปด้วยความยากลำบาก อีกทั้งยังใช้นิราศเรื่องนี้เป็นเครื่องมือทางการเมือง สรรเสริญความดีความชอบแก่เจ้านายผู้ควบคุมการเดินทางฝ่ายของตน หรือ *นิราศไทรโยค* พระนิพนธ์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ที่กวีทรงวิพากษ์วิจารณ์บุคคลสำคัญทางการเมืองการปกครองของไทยในยุคนั้น แม้ลักษณะการวิพากษ์วิจารณ์ในนิราศทั้งสองเรื่องยังเป็นประเด็นที่จำกัดอยู่ในกลุ่มสังคมทหารและสังคมราชสำนักแต่ก็ได้สะท้อนให้เห็นบทบาทของนิราศในฐานะสื่อกลางแสดงความคิดเห็นของกวีมากยิ่งขึ้น

การที่วรรณกรรมประเภทนิราศมีคุณค่าและมีบทบาทสำคัญต่อสังคมมากขึ้นทำให้ผู้อ่านเกิดความคิดเชื่อมโยงกับวิถีการดำเนินชีวิต เข้าใจสถานการณ์ของบ้านเมืองได้ดีขึ้น บทบาทของวรรณกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปดังกล่าวมีผลต่อการนำเสนอประเด็นปัญหาที่มีผลกระทบต่อชาติบ้านเมืองเพื่อให้ผู้คนหันมาตระหนักถึงปัญหาของส่วนรวมและร่วมแรงร่วมใจหาทางแก้ไข นิราศที่แต่งขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้แก่ นิราศมะเหลเถไถ กาพย์เห่เรือ¹ พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวและนิราศของนายเจริญคือ นิราศมหาวิธีปีมะเส็ง นิราศเป็นทหาร นิราศเล็กไฟ นิราศกลุ่มนี้มีลักษณะแตกต่างจากนิราศที่แต่งขึ้นในช่วงสมัยเดียวกัน อาทิ นิราศชมตลาดสำเพ็ง นิราศบ้านแหลม นิราศหาดเจ้าสำราญ ฯลฯ ซึ่งมีเนื้อหาเน้นการแสดงความรูสึกของตนเองเมื่อเดินทางผ่านสถานที่ระหว่างทางโดยแทรกคำครวญคิดถึงนางและบันทึกสภาพแวดล้อมที่พบเห็นรอบกาย กวีมุ่งแสดงความรู้สึกต่อสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมระดับชาติบ้านเมือง สอดแทรกเนื้อหาที่ปลุกฝังให้คนในชาติรักและทำประโยชน์เพื่อชาติท่ามกลางบริบทสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปผ่านกลวิธีการประพันธ์ต่าง ๆ ดังผู้เขียนจะกล่าวถึงต่อไป

¹ ในบทความนี้ ผู้เขียนจัดกาพย์เห่เรือ พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นนิราศเรื่องหนึ่ง โดยพิจารณาจากลักษณะเนื้อหาที่มีแก่นของเรื่องคือการครวญตามแบบแผนการแต่งนิราศ อาทิ การครวญถึงนางในบทเห่ครวญ บทเห่ชมเครื่องว่าง บทเห่ครวญถึงหนังสือที่สอดแทรกการครวญถึงหนังสือที่แต่งดี เป็นต้น ลักษณะดังกล่าวสอดคล้องกับลักษณะสำคัญของนิราศตามความเห็นของชลดา เรื่องรักษ์ลิต (2552ก, น. 260-261) ที่ว่า ลักษณะของนิราศจำเป็นต้องมีการคร่ำครวญที่สืบเนื่องจากความพลัดพรากสูญเสีย โดยไม่จำเป็นว่าจะต้องครวญถึงคนรักเท่านั้น อาจครวญถึงสิ่งที่เคยมีหรือเคยประสบด้วยความอาลัยอาวรณ์ นอกจากนี้ องค์ประกอบส่วนเนื้อหาของกาพย์เห่เรือยังมีการเพิ่มองค์ประกอบของโคลงนิราศทำให้อาจจัดเป็นวรรณคดีประเภทกาพย์เห่หรือนิราศหรือกาพย์เห่เรือนิราศได้เรื่องหนึ่งด้วย (ชลดา เรื่องรักษ์ลิต, 2552ข, น. 50-62).

1. บริบททางสังคมวัฒนธรรม

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นช่วงที่มีการสร้างกระแสความคิดเรื่องความรักชาติและชาตินิยมอย่างเข้มข้น เนื่องจากบริบทสังคมที่มีความผันผวนเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จากสถานการณ์การล่าอาณานิคมจากชาติตะวันตกทั้งการรุกรานเขตแดนและการไหลบ่าของอารยธรรมตะวันตก พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปลูกฝังให้คนไทยในชาติร่วมมือกันรักษาความมั่นคงของประเทศชาติ พระองค์ทรงนำประเทศให้สามารถทัดเทียมอารยประเทศอย่างสง่างาม ด้วยการสนับสนุนอังกฤษและฝรั่งเศสในระหว่างการเกิดสงครามโลกครั้งที่ 1 (พ.ศ.2457-2461) นอกจากนี้ พระองค์ยังทรงเตรียมความพร้อมด้านความมั่นคงทางการทหาร ประกาศพระราชบัญญัติการเกณฑ์ทหารทั่วราชอาณาจักร และส่งทหารไทยจำนวนหนึ่งไปช่วยสัมพันธมิตร (เพ็ญศรี ดูก, 2554, น. 113) ทั้งนี้ สืบเนื่องจากสถานการณ์ ร.ศ.112 เมื่อ พ.ศ.2436 เกิดความขัดแย้งระหว่างฝรั่งเศสกับไทย ฝรั่งเศสได้นำเรือรบเข้ามาปิดอ่าวไทย ส่งผลให้ในเวลาต่อมาไทยต้องเสียดินแดนส่วนหนึ่งไป ข้าราชการและประชาชนในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงเห็นว่าควรมีการจัดตั้งสมาคมเพื่อการเรียบริจาคระดมเงินทุนซื้อเรือรบป้องกันมิให้ข้าศึกเข้ามารุกรานนาน้ำไทย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานนามสมาคมนี้ว่า “ราชนาวีสมาคมแห่งสยาม” และพระราชทานนามเรือรบว่า “พระร่วง” (สุมาลี ลิ้มประเสริฐ, 2547, น. 233)

สภาวะการณ์ของบ้านเมืองในช่วงเวลานั้นได้รับแรงกดดันจากปัญหาการเมืองภายในประเทศที่เหล่าขุนนางกุมอำนาจทางการเมืองการปกครองเป็นส่วนใหญ่ รวมทั้งกระแสการเรียกร้องระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย ทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวต้องมีพระบรมราโชบายต่างๆ เพื่อทำให้คนไทยมีความสามัคคี (กรรภิรมย์ สุวรรณานนท์, 2524, น. 12) นอกจากนี้ ประเทศไทยยังประสบภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจทั้งภัยจากธรรมชาติคือ น้ำท่วม ปีมะเส็ง พ.ศ.2460 (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2545, น. 77) และภัยจากการแทรกแซงทางเศรษฐกิจ

ของต่างชาติโดยเฉพาะอย่างยิ่งชาติจีนที่อพยพเข้ามาตั้งรกรากในประเทศเป็นจำนวนมาก (ปิยนาด บุนนาค, 2550, น. 263) กอปรกับชาวไทยส่วนใหญ่ในช่วงเวลานั้นต่างนิยมเล่นการพนัน เนื่องจากนโยบายของรัฐบาลในช่วงเวลานั้นหารายได้ภาษีจากการเก็บภาษีการพนัน เช่น การเก็บภาษีโรงหวยซึ่งเงินเป็นนายอากรผูกขาด การซื้อฝิ่นจากต่างประเทศแล้วขายแก่โรงสุบฝิ่นในประเทศ (จมีนอมรจรุณารักษ์, 2512, น. 212) พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริว่า การพนันทั้งหวยและการเล่นไพ่เล่นโป การสุบฝิ่นล้วนเป็นเครื่องฉุดรั้งความเจริญของประเทศ ต่อมาจึงมีประกาศพระราชบัญญัติห้ามมิให้เล่นถั่วโปในราชอาณาจักร และมีประกาศปิดบ่อนทั่วราชอาณาจักรเมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ.2460 เพื่อช่วยให้ประชาชนมีฐานะความเป็นอยู่และยกระดับจิตใจสูงขึ้นพ้นจากความทุกข์ที่เกิดจากการเป็นหนี้ซึ่งเกิดขึ้นจากการเป็นทาสพนัน ทั้งยังเป็นการช่วยรักษาความมั่นคงทางเศรษฐกิจของประเทศชาติให้มีฐานะทัดเทียมกับนานาประเทศอีกด้วย

นอกจากความเปลี่ยนแปลงของสังคมและเศรษฐกิจดังกล่าวข้างต้นแล้ว การขยายตัวของระบบการศึกษาจากการออกพระราชบัญญัติการศึกษามาบังคับ และการให้เสรีภาพหนังสือพิมพ์ในการแสดงความคิดเห็น ทำให้ประชาชนสนใจในการศึกษาเพื่อยกระดับชีวิตและชนชั้นหาความรู้ยิ่งขึ้น ส่งผลต่อกระบวนการสร้างวรรณกรรมที่นอกจากจะให้ความเพลิดเพลินแล้ว กวียังเล็งเห็นคุณค่าของงานประพันธ์ที่ช่วยสร้างเสริมภูมิปัญญา มุ่งสื่อความคิดที่มีประโยชน์ต่อสังคมมากยิ่งขึ้น เช่น งานประเภทนวนิยาย เรื่องสั้นที่เป็นวรรณกรรมประเภทใหม่ของยุค มีบทบาทเป็นสื่อแสดงความคิดเห็นที่เกี่ยวข้องกับกิจการบ้านเมือง มีแก่นเรื่องที่สะท้อนสภาพและปัญหาของสังคมมากยิ่งขึ้น² งานประเภทวรรณกรรมร้อยกรอง อาทิ งานร้อยกรองของเจ้าพระยาธรรมาศกดิ์มนตรี (ครูเทพ) หรืองานร้อยกรองประเภทบทละคร โขน ละครหรือสัทวาที่เกิดขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้มีลักษณะที่เพิ่มการแสดงความคิดเห็นต่อสังคมมากยิ่งขึ้น มุ่งปลูกเร้าให้ประชาชนเกิด

² ดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ที่ ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต. (2532). วรรณคดีวิจารณ์ยุคที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตกแล้ว. *ปาริยาสารฉบับพิเศษ ทอใหม่ในสายน้ำ 200 ปี วรรณคดีวิจารณ์ไทย*, (น. 63-100). กรุงเทพฯ: พลพันธ์การพิมพ์.

ความรักชาติ รักสามัคคีกันในหมู่คณะและเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ดังที่งานวิจัยเรื่องเพลงสัทวา โครงการวิจัยแม่บทเรื่องวรรณคดีเพื่อความสุขของคนในชาติ: วรรณกรรมเพลงไทย (2538) งานวิจัยเรื่องเสภาและพัฒนาการของวรรณคดีเสภา (2543) และงานวิจัยเรื่อง บทโคลงละครพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (2547) ได้สรุปผลการศึกษาไว้ นอกจากนี้ อัญชลี ภูมะกา (2553, น. 465) ยังได้แสดงความคิดเห็นไว้ด้วยว่า วรรณคดีไทยในสมัยรัชกาลที่ 6 มีพัฒนาการสืบเนื่องมาจากวรรณคดีในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่ได้เสนอพระราชดำริเรื่องชาติที่ค่อนข้างชัดเจน ทั้งพระราชนิพนธ์ร้อยแก้วและพระราชนิพนธ์ร้อยกรองต่างๆ สะท้อนให้เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ทรงเป็นผู้นำในการกำหนดทิศทางของการสร้างและเสพวรรณคดีของยุคสมัย นับเป็นการส่งเสริมและสนับสนุนให้กวีสร้างวรรณคดีตามมาตรฐานที่ทรงกำหนดไว้ และมีพระราชประสงค์ที่จะใช้วรรณคดีเป็นเครื่องมือหนึ่งในการสร้างชาติเช่นกัน

จากการพิจารณาบริบทสังคมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ นอกจากจะทำให้เข้าใจสถานการณ์และปัจจัยแวดล้อมทางสังคมที่ทำให้กวีเกิดแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์นิราศจำนวน 5 เรื่อง ได้แก่ นิราศเป็นทวารนิราศเล็กไฟ นิราศมหาวารีปิมาเส็ง นิราศมะเหลเถไถ และกาพย์เห่เรือ พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมากยิ่งขึ้นแล้ว ยังทำให้เข้าใจสารเรื่องความรักชาติที่กวีต้องการเสนอผ่านเนื้อหาและกลวิธีการประพันธ์อีกด้วย

2. ความคิดเรื่องความรักชาติ

ในนิราศรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระบรมราชาธิบายเรื่องชาติและความรักชาติไว้ในหนังสือปลูกใจเสือป่าตอนหนึ่งโดยสรุปได้ว่า ชาติคือคณะชนหลายๆ คณะรวมกันเข้าจนเป็นคณะใหญ่ ดังนั้นคณะหรือประชาชนที่ร่วมชาติกันจะต้องมีความสามัคคีปรองดองกัน ช่วยกันรักษาความมั่นคงของชาติ พระบาทสมเด็จพระ

พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเสนอให้ประชาชนในชาติควรถือคติพจน์ว่า ให้รักชาติ คือ รักและเห็นประโยชน์แก่ส่วนรวม คือ รักษาผลประโยชน์ของชาติมากกว่ารักตนเอง หรือเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวของตนเอง ทั้งนี้พระองค์ได้พระราชทานคำขวัญสั้นๆ เป็นเครื่องย้ำเตือนใจผู้อ่านในตอนท้ายอีกด้วยว่า “ชาติย่อมอยู่เหนือสิ่งอื่นใด” (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2530, น. 37-38) นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวยังมีพระราชดำริไว้ในหนังสือ *หลักการ* ซึ่งโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานแจกข้าราชการเมื่อ พ.ศ.2457 อีกด้วยว่า ความรักชาติและความจงรักภักดีนั้นแท้ที่จริงแล้วคือสิ่งเดียวกันเพราะมีความหมายให้ยอมสละตนเพื่อประโยชน์ส่วนใหญ่ แม้ว่าตนอาจจะต้องเดือดร้อนหรือถึงขั้นต้องสิ้นชีวิตเพื่อมุ่งประโยชน์ที่แท้จริงให้มีต่อชาติ ศาสนา สถาบันพระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของความเป็นชาตินั้นเอง

แท้จริงราคาของคนนั้นที่มีอยู่แม้แต่เล็กน้อยปานใด ก็เพราะแต่อาศัยเหตุที่ยังเป็นส่วนหนึ่งแห่งชาติ ซึ่งยังเป็นเอกราช ไม่ต้องเป็นข้าใครอยู่เท่านั้น และเพื่อเหตุฉะนั้น ผู้ที่เข้าใจจริงแล้ว จึงไม่รู้สึกเลยว่าการเสียสละส่วนตัวใดๆ จะเป็นข้อควรทวงแค้น นี่เป็นความจงรักภักดีที่แท้จริง และความจงรักภักดีที่แท้จริงนี้เองคือความรักชาติ ความรักชาติที่คนไทยสมัยใหม่พูดกันจนติดปาก แต่จะหาผู้ใดเข้าใจซึมซาบจริงได้น้อยนัก

(พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2540, น. 105)

นิราศทั้ง 5 เรื่อง ได้แก่ *นิราศมะเหลเถไถ* *นิราศเป็นทหาร* *นิราศมหาวิธี* *ปิยะเส็ง* *นิราศเลิกไฟ* และ *กาพย์เห่เรือ* พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้นำเสนอความคิดเรื่องความรักชาติผ่านกลวิธีการประพันธ์ต่างๆ ดังนี้

2.1 กลวิธีการเชื่อมโยงความคิดเรื่องความรักนากับความรักชาติ

การเชื่อมโยงความคิดเรื่องความรักนากับความรักชาติเป็นกลวิธีการประพันธ์ที่ทำให้นิราศกลุ่มนี้มีลักษณะโดดเด่นต่างไปจากนิราศในยุคก่อน ทั้งยัง

สอดคล้องกับบริบทสังคมยุคปลูกใจให้รักชาติขณะนั้นด้วย ยกตัวอย่างเช่น การนำเสนอเรื่องราวเกียรติยศของทศกัณฐ์ลักนางสีดาในบทเห่เรื่องสีดาของกาพย์เห่เรือ เหตุการณ์การลักพานางนี้เป็นสาเหตุให้พระรามยกทัพมารบกับทศกัณฐ์เพื่อชิงนางสีดาคืน กวีทรงเลือกใช้เหตุการณ์ดังกล่าวเชื่อมโยงความคิดเรื่องความรักนางไปสู่ความคิดเรื่องความรักชาติ พระองค์ทรงเสนอให้เห็นว่าศึกสงครามที่เกิดขึ้นเพราะนางสีดาในเรื่องราวเกียรติยศนั้นเป็นเหตุให้ตัวละครเอกคือพระรามนั้นมุ่งมั่นต่อสู้โดยไม่หวั่นพระองค์เอง ดังนั้นกวีจึงแสดงทัศนะว่าหากเป็นสงครามที่มีชนวนเหตุมาจากการต่อสู้เพื่อชาติบ้านเมืองแล้ว ตัวละครในเรื่องก็ย่อมเสียสละชีวิตได้เช่นกัน ดังความว่า

เกิดศึกพิลึกเดช	ก็เพราะเหตุด้วยสีดา
ชิงรักชักชวนพา	ให้พระยุพธสุดเรงรณ
ยุพธ์แย่งแย่งสีดา	ยังอุตส่าห์ยอมเสียชนม์
แย่งดินถิ่นสกล	ฤาจะห้วงหวงชีวัน

(รินฤทัย สัจจพันธุ์, 2556, น. 107)

นอกจากนี้ ในบทเห่ชมชายทะเลตอนต้นเรื่อง กวีทรงชี้ให้เห็นความสำคัญของการเป็นทหารเพื่อปกป้องภัยจากศัตรูและทรงกล่าวย่ำว่าเพราะทรงรักนางจึงจำต้องหักพระทัยทิ้งนางไปต่อสู้กับศัตรู ดังความว่า

แม้มีศึกสงคราม	ถึงสยามในวันใด
จำพรากจากทราวม้วย	ไปต่อสู้ศัตรูพาล
เกิดมาเป็นชาวไทย	ต้องทำใจเป็นทหาร
รักเจ้าเยาวมาลย์	ก็จำหักกรรไกรไป
จะยอมให้ไพร่	เหยียบย่ำแผ่นดินไทย
เช่นนั้นสัจญ์ไร	ไม่รักชาติศาสนา
เพราะรักประจักษ์จริง	จึงต้องทิ้งเจ้าแก้วตา
จงรักภักดีมา	อาสาต้านราญรูปู

(รินฤทัย สัจจพันธุ์, 2556, น. 101-102)

ลักษณะดังกล่าวข้างต้นนี้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์สำคัญของการแต่งนิราศที่มีได้แต่งขึ้นเพื่อเน้นความคิดถึงนางที่พลัดพรากจากกันเป็นสำคัญ แต่ก็น่าสนใจเรื่องการปลุกใจคนไทยให้รักชาติและป้องกันภัยแก่ชาติบ้านเมืองนอกเหนือจากความรักและความต้องการปกป้องอันตรายให้แก่นางผู้เป็นที่รัก ในนิราศเป็นทหาวของนายเจริญก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน ด้วยจุดมุ่งหมายการแต่งของกวีที่ต้องการส่งเสริม โน้มน้าวใจให้ชาวไทยมาสมัครเป็นทหารรับใช้ประเทศชาติ หลังจากการออกพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหารบังคับใช้ทั่วราชอาณาจักร ใน พ.ศ.2459 เพื่อเตรียมความพร้อมด้านความมั่นคงทางการทหาร กวีเสนอความคิดไว้ว่า ความรักชาตินั้นย่อมสำคัญกว่าความรักชายหญิงหรือความรักส่วนตัว ดังความว่า

พี่ตั้งจิตต์จำคลาดนิราสไป	ตัดอาลัยลูกเมียไม่เสียดาย
เพราะตั้งจิตต์จะปรุ้งปรุ้งชาติ	มิได้ขลาดเกียจคร้านการทั้งหลาย
เพราะเราเกิดเป็นมนุษย์บุรุษชาย	เอากายเข้าระดมคมศาสตรา

(โสมทัต เทเวศร์, 2522, น. 60)

จากข้างต้น จะเห็นได้ว่า “พี่” ในที่นี้มีความตั้งใจจริงในการกระทำกิจการงานเพื่อชาติบ้านเมืองเห็นได้จากการเน้นย้ำคำว่า “ตั้งจิตต์” ในบาทที่ว่า “พี่ตั้งจิตต์จำคลาดนิราสไป” และ “เพราะตั้งจิตต์จะปรุ้งปรุ้งชาติ” โดย “ตั้งจิตต์” ในวรรคแรกนั้นเชื่อมโยงกับความในวรรคต่อมาที่กวีกล่าว “ตัดอาลัยลูกเมียไม่เสียดาย” เพื่อที่ตนจะ “ตั้งจิตต์” ในการพัฒนาชาติบ้านเมือง ความตอนนี้นี้สะท้อนให้เห็นความเต็มอกเต็มใจในการเสียสละ เดินทางจากครอบครัวเพื่อบำเพ็ญตนแก่ชาติบ้านเมือง มองเห็นชาติสำคัญกว่าความรู้สึกส่วนตัว กวีจึง “ตัด” ความรู้สึกอาลัยอาวรณ์ต่อครอบครัว บุตรภรรยาของตนได้อย่าง “ไม่เสียดาย” ตัวอย่างข้างต้นนี้แสดงให้เห็นว่า เนื้อหาที่ว่าด้วยการเดินทาง การพลัดพรากจากบุคคลที่รักด้วยความจำใจจากตามลักษณะของนิราศแต่เดิมนั้นเริ่มเปลี่ยนแปลงไปแล้ว นิราศในยุคนี้เสนอให้เห็นว่า การเดินทางจากนาง จากครอบครัว เสียสละความสุขส่วนตัวเพื่อความสุขส่วนรวมของประเทศชาติ ในฐานะประชาชนผู้หนึ่งที่ต้องการช่วยเหลือรับใช้ชาตินั้นเป็นสิ่งที่ควรกระทำ ไม่ว่าจะทุกข์ลำบากยากเข็ญทั้งกายและใจเนื่องด้วยการพลัดพรากจาก

ถิ่นอาศัย หรือคนรักญาติพี่น้อง แต่ด้วยภาระหน้าที่ในฐานะประชาชนก็ย่อมต้องเห็นความสำคัญของชาติและมุ่งตอบแทนคุณแผ่นดิน

กลวิธีการเชื่อมโยงความคิดเรื่องความรักนางกับความรักชาตินี้ นอกจากจะทำให้เนื้อหาของวรรณกรรมแปลกใหม่ไปจากลักษณะของนิราศยุคก่อนหน้าแล้ว ยังมีความเหมาะสมกับยุคเพราะเป็นการสะท้อนให้เห็นความคิดทางการเมืองในวรรณกรรมที่สอดคล้องกับบริบทสังคมในขณะนั้น ผู้อ่านที่เข้าใจสภาพสังคมหรือมีประสบการณ์ร่วมในสังคมเดียวกับกวีก็ย่อมเห็นคล้อยตามที่กวีโน้มน้าวใจ

2.2 กลวิธีการคร่ำครวญถึงปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อชาติ

กীরติ ณะไชย (2551, น. 19) กล่าวว่า นิราศแต่เดิมมีลักษณะเป็นชนบทที่สำคัญคือ การถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกพรรณนาคร่ำครวญถึงผู้เป็นที่รักเนื่องจากการพลัดพรากจากกันด้วยเหตุใดเหตุหนึ่ง อาจเป็นจริงหรือสมมติขึ้นก็ได้ อารมณ์โศกของวรรณกรรมประเภทนี้จึงเชื่อมโยงกับธรรมชาติ การเดินทางและการเปลี่ยนแปลงของกาลเวลา โดยผู้แต่งมักจะผูกความเศร้าไว้กับสรรพสิ่งผ่านภาษาอันงดงามประณีต ดังปรากฏในนิราศสมัยอยุธยาเรื่อยมาจนถึงงานนิราศของสุนทรภู่และนิราศยุคปัจจุบัน นิราศกลุ่มที่เลือกมาศึกษานี้มีลักษณะที่มุ่งบันทึกสภาพสังคมเพื่อชี้ให้เห็นประชาชนตระหนักถึงปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อชาติ การคร่ำครวญในนิราศกลุ่มนี้จึงมุ่งเสนอให้เห็นความทุกข์ ความโศกเศร้าจากสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคม ยกตัวอย่างเช่น การคร่ำครวญถึงความสุขและทรัพย์สมบัติที่สูญเสียไปกับเหตุการณ์อุทกภัยในนิราศมหาวารีปีมะเส็งซึ่งมุ่งบันทึกเหตุการณ์อุทกภัย พ.ศ.2460 และนำเสนอปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจและวิถีชีวิตของประชาชนในชาติ กวีบรรยายสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นทำให้ผู้อ่านเห็นถึงสภาพความเดือดร้อนของประชาชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ประกอบอาชีพการเกษตรในยุคนั้น ดังความว่า

โอ้พวกเราชาวนามาวิบัติ	น้ำมาซัดเคหาที่อาศัย
ต้องโทรมทรุดหลุดลอยตามน้ำไป	ข้าวโนไร่หรือก็ล้มจมวาริ

(สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2545, น. 302)

แม้ว่าเหตุการณ์ดังกล่าวจะไม่ส่งผลกระทบด้านการเดินทางสัญจรหรือวิถีชีวิตของชาวกรุงมากนัก ดังที่กวีกล่าวในนิราศมหาธารีปี่มะเส็งว่า “ที่สำราญก็แต่เหล่าชาวกรุงศรี กลับมีสุขสันต์ทุกขั้บรรเทใจ เทียวครรโลลอล่องในท้องธาร” (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2545, น. 302) แต่ก็ส่งผลกระทบด้านวิถีการดำเนินชีวิตในกรุงด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่สินค้ามีราคาสูงขึ้น จากคำครวญที่ว่า

ไอ้พวกเราข้าวล่มกระแสดินธุ	จะซื้อกินแล้วแรงคงแพงจี
สารพัดซึ่งจะขัดราคะมี	ในธานีผอนผ้าสารพัน
	(สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2545, น. 306)

ผลประโยชน์จอมบาทก็ขาดเรีย	ราษฎรก็เสียแสนเศร้ากำสรดศรี
มารวมทุกข์ทุกข์ทับคับอินทรีย์	เพราะวารีให้โทษเป็นโศดมา
	(สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2545, น. 306)

กวีได้ครวญและชี้ให้เห็นผลกระทบจากปัญหาว่า ทุกคนในชาติทั้งพระมหากษัตริย์และประชาชนเป็นผู้เดือดร้อน ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์อุทกภัยครั้งนี้ร่วมกัน ปัญหาที่เกิดขึ้นจึงเป็นปัญหาของส่วนรวม เพราะการสูญเสียทั้งที่อยู่อาศัยที่ “โหมทรุดหลุดลอยตามน้ำไป” จากภัยที่ไม่สามารถควบคุมได้ แหล่งที่เพาะปลูก ผลผลิตส่งออก และแหล่งอาหารหลักของประเทศ คือ “ข้าวในไร่” ที่พังทลาย “ลุ่มจวมารี” ไปนี้ย่อมส่งผลกระทบทำให้ข้าว “แพงจี” และพลอยทำให้สินค้าอื่นๆ มีราคาสูงขึ้นตามไปด้วย นอกจากนี้ เส้นทางรถไฟซึ่งเป็นเส้นทางการขนส่งสินค้าระหว่างจังหวัดต่างๆ ก็ได้รับความเสียหายมาก ดังความว่า

ไอรถไฟสายโคราชขาดประโยชน์	อุทกโทษแท้ทำระส่ำระสาย
รถต้องหยุดดลิลาศไม่คลาดคลาย	กลัวเสียหายลงที่วิถีจร
ถึงสายใต้ไม่รอดต้องจอดหมด	ด้วยปรากฏภัยมาอุทาทหรณ
อุทกภัยไหลท่วมทั่วนคร	แผ่นดินดอนจมไปไต้ันที่
	(สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2545, น. 306)

การเสนอให้เห็นผลกระทบในภาพรวมที่สร้างความเสียหายความเดือดร้อนต่อประเทศชาติและประชาชนนี้ นอกจากจะเป็นการบันทึกเหตุการณ์อุทกภัยครั้งใหญ่ ทางหนึ่งยังเป็นการโน้มน้าวใจให้ผู้อ่านโดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวกรุงในยุคหนึ่งที่ว่า “กลับแปรปรวนด้วยมีสหาย ชีวีเรือเที่ยวพายดงามโสภี” และ “ชวนกันมาแข่งนาวี สรวลระริกซึกชีแสนสำราญ” (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2545, น. 320) ให้หันมาร่วมกันช่วยเหลือผู้ประสบภัยโดยเฉพาะเกษตรกรทั้ง “ชาวนาอุราปูน และชาวสวนรัตนตลตศรี” (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2545, น. 320) ตลอดจนประชาชนในท้องถิ่นเช่น “ชาวเหนือ เหลือรัตนต จะต้องอดยากไร้ลงฝ่ายผอม” (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2545, น. 311) ให้พ้นจากทุกข์ด้วยการสละกำลังทรัพย์มาร่วมช่วยเหลือตามจุดประสงค์การแต่งที่ต้องการปลุกสำนึกความรักชาติ ให้ช่วยเหลือเพื่อนร่วมชาติและเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวมที่กวีกล่าวไว้ในตอนท้ายเรื่อง ดังความว่า

ขอบใจที่ท่านมีปณิชาติ	ประชากรราษฎร์ทั่วหน้าอัชฌาไศรย
จะมีชื่อฤาสิ่งอยู่เมืองไทย	ที่ท่านได้ออกทุนจุนประชา
เห็นแก่สัตว์ผู้ยากปราศจากสุข	มาช่วยทุกข์กับคนจนอนาถา
ทำบุญเกิดอย่าสูญศรัทธา	เกิดชาติหน้ากงบุญจะหนุนแรง
	(สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2545, น. 314)

โอ้ชาวไทยใต้เหนือเมื่อได้รับ	จงคำนับคุณหนาเจ้าอย่าเฉย
ต้องอวยพรจึงงามตามพิเปรย	ให้ท่านเลลุล่วงพ้นบ่วงมาร
	(สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2545, น. 314)

กล่าวได้ว่า ลักษณะการคร่ำครวญในนิราศข้างต้นนี้สอดคล้องกับความเห็นของสุจิตรา จงสถิตยัวัฒนา (2538, น. 85) และชลดา เรืองรักษ์ลิขิต (2552ก, น. 261) ที่เห็นว่า ในการแต่งนิราศนั้น กวีไม่จำเป็นต้องคร่ำครวญถึงภรรยาหรือคนรักเพียงเท่านั้น แต่อาจคร่ำครวญถึงสิ่งที่เคยมีหรือเคยได้รับ แล้วสิ่งนั้นหายไปจากชีวิตของกวีในขณะนั้น ทำให้ต้องคร่ำครวญโหยหาด้วยความอาลัยอาวรณ์และปรารถนาจะให้สิ่งที่ยาวยานั้นกลับคืนหรือมีขึ้นมาใหม่อีก ส่วนเรื่องของความรักก็อาจไม่จำเป็นต้องเป็นความรักระหว่างชายหญิง แต่เป็นความรักอื่นๆ ก็ได้ เช่น ความรักถิ่นเกิด เป็นต้น

เพราะการคร่ำครวญในวรรณกรรมนิราศนั้นพัฒนาไปตามกลวิธีการประพันธ์ของกวี และบริบทสังคมแวดล้อมได้นั่นเอง

2.3 กลวิธีการวิพากษ์วิจารณ์ปัญหาสังคมในขณะนั้น

การวิพากษ์วิจารณ์สังคมเป็นกลวิธีหนึ่งที่ได้รับการนิยมนำมาใช้ในการแต่งนิราศสมัยรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในงานนิราศของสุนทรภู่ที่ได้เริ่มสร้างลักษณะดังกล่าวให้เห็นอย่างเด่นชัด เพราะนิราศของสุนทรภู่มิใช่เพียงการรำพันรัก บันทึกรอคอย แต่ยังมีบทวิพากษ์วิจารณ์สังคมที่สอดแทรกผ่านสิ่งที่พบเห็นเพื่อเตือนให้ผู้อ่านคิด กระทั่งก่อให้เกิดพลังทางวรรณศิลป์ (ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต, 2548, น. 377)

ในนิราศ *เลิกลไฟ* นายเจริญสร้างตัวละครโดยนำชื่อการพนันต่างๆ เช่น ห่วย ถั่ว ไป ชื่อไฟทั้งชื่อไฟผ่องไทยและชื่อไฟผ่องจีนมาร้อยกรองแทนชื่อนางผู้เป็นที่รัก กวีใช้ความคิดเรื่องการจากและการพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รักซึ่งส่วนใหญ่ใช้การเดินทางไกลเป็นเหตุให้พรากจากนางมานำเสนอว่า การพนันและ “ไฟ” ทั้งหลายนี้เป็นฝ่ายไปจากตัว “ไฟ” สอดคล้องกับเหตุการณ์ในสังคมที่เกิดขึ้นขณะนั้นคือ เหตุการณ์การปิดบ่อนการพนันทั่วราชอาณาจักรในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ.2460 เนื้อหานิราศเรื่องนี้จึงเป็นการมุ่งวิพากษ์วิจารณ์และล้อเลียนอากัปกริยาพฤติกรรมของนักพนันขณะนั้นที่มีความลุ่มหลงในการพนันมาก เสมือนบุคคลที่ติดอยู่ในห้วงอารมณ์รักและจำต้องพลัดพรากจากนางผู้เป็นที่รักในลักษณะต่างๆ ด้วยอาการคร่ำครวญอาลัยการพนันต่างๆ โดยเฉพาะ “ไฟ” เพื่อเป็นการชี้ให้เห็นว่า อบายมุข นั้นคือ “ปีศาจ” ที่เผาทำลายทรัพย์สินและชีวิต กวีวิพากษ์วิจารณ์ถึงปัญหาการพนันที่เกิดขึ้นในสังคมขณะนั้นว่า การพนันเป็นอบายมุขที่ชักจูงให้คนหลงไหล มัวเมา จึงมีลักษณะร่วมกับสตรีซึ่งในทางศาสนาถือว่าเป็นข้าศึกของบุรุษผู้ครองธรรมนั่นเอง นอกจากนี้ การหลงไหลมัวเมาในการพนันนี้ย่อมเป็นเหตุให้บรรดานักพนันต้องสิ้นเนื้อประดาตัว ชะตาชีวิตกลับต้องพลิกผันเมื่อได้เข้าไปข้องเกี่ยวกับอบายมุขเหล่านี้อีกด้วย ดังความว่า

แม่ไปไฟใจบิดคอยคิดปอก	เจ้ากลับลอกยวนเล่ห์เสนาหา
ชายได้ไชยเลียดติดังฤทธา	ถึงแก้ผ้าโยนส่งโรงจำนำ
มีเฟื้องไฟไปป่าเรอเสนอขวัญ	นางพนันปล้อนเปลือกเสียเหงื่อหง่า
ด้วยชายหลงทรงรูปเคยลูบคลำ	ผูกประจําแน่นหนาจิตต์ตราตรึง

(โสมทัต เทเวศร์, 2522, น. 29-30)

แม่ไปปั่นไปกำทำฟุ้งอม	จนกระท่อมร้าวราหลังคาเปิง
เจ้าปอกลอกฟ้ายาจนผ้านุ่ง	แก้ถลุงหลงกลเล่นจนเหลิง
นุ่งขาวม้าดูขาดวันจนสิ้นเชิง	หิวเถิดเทิงสองใบกะไฟล่กะแพลง

(โสมทัต เทเวศร์, 2522, น. 26)

จากตัวอย่างข้างต้น กวีเสนอให้เห็นว่าการพนันเหล่านี้มีผลฐานะทาง
การเงินของ “ผี” ผู้ติดการพนันจนถึงขั้น “แก้ผ้าโยนส่งโรงจำนำ” “กระท่อมร้าวรา
หลังคาเปิง” “นุ่งขาวม้าดูขาดวันจนสิ้นเชิง” “หิวเถิดเทิงสองใบกะไฟล่กะแพลง”
กล่าวคือ หมดสิ้นทรัพย์สินรวมไปถึงที่อยู่อาศัยที่มั่นคงเป็นหลักแหล่ง สูญสิ้น
เกียรติยศ กระทั่งนำไปสู่ภัยที่ใหญ่หลวงคือ การสิ้นเนื้อประดาตัว ไม่มีแม้กระทั่ง
เสื้อผ้าสวมใส่เป็นที่อยู่อาศัยแต่ผู้พบเห็น การใช้กลวิธีดังกล่าวนอกจากจะทำให้เห็น
สภาพความเปลี่ยนแปลงของสังคมหลังการปิดบ่อนการพนัน เสนอเรื่องราวที่มีสีสัน
ชวนติดตามจากพฤติกรรมชวนขบขัน นำเวทนาของนักพนันแล้ว ทางหนึ่งยังเป็นการ
ชี้แนะให้เห็นโทษของการพนัน ประการสำคัญที่นอกจากจะส่งผลกระทบต่อตัว
นักพนันเองคือทำให้เสื่อมเสียเกียรติยศและทรัพย์สินเงินทอง กวีได้แสดงให้เห็นว่า
การพนันเป็นอบายมุขและนำไปสู่ปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของ
ประชาชนในชาติขณะนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาเรื่องความยากจน ดังคำว่า

ที่ง่อยเปลี้ยเสียแข้งเรียวแรงอ่อน	จะต้องจรถือกาลาน่าใจหาย
เกียรติยศลดน้อยลงถอยคลาย	ต้องเร่ร่ายจนจ่อเทียวขอทาน

(โสมทัต เทเวศร์, 2522, น. 22)

ทั้งนี้ ปัญหาจากการพนันยังอาจส่งผลให้ประเทศชาติไม่สามารถพัฒนา
เจริญก้าวหน้าต่อไปได้เพราะบุคคลในชาติไม่ประกอบกิจการงานตามหน้าที่ ดังนั้น

การเลิกเล่นการพนันแล้วหันกลับมาสร้างอาชีพ รู้จักใช้จ่ายอย่างประหยัดอดออม จึงเป็นการแสดงออกถึงความรักชาติโดยการพัฒนาตนเองซึ่งเป็นการกำลังสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจของชาติและสนับสนุนพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้อีกทางหนึ่งด้วย ดังความว่า

การนั่งเลงเสงภาพมันหยาบยิ่ง	การผูกผืนควรแต่รักเย็บลักไหม
จักรกับเท้าเล่ามือถือตะไกร	ตัดเย็บไปนั้นแหละดีจะมีคุณ
การขยันหมั่นทำจะล้ำเลิศ	งามประเสริฐบริสุทธิ์เครื่องอุดหนุน
เกิดมากันทันสมัยได้เป็นบุญ	เตรียมต้นทุนไว้ค้าหาทำไร

(โสมทัต เทเวศร์, 2522, น. 50)

พวกชาวเราเฝ้าหลงทางจิตต์	มิได้คิดยากจนเป็นคนชั้น
ไม่เป็นเครื่องประหารการพนัน	เมื่อเลิกกันแล้วดีเห็นมีคุณ
ห่วยก็ล่อนบ่อนไฟก็ไล่สิ้น	อยู่หนักดินกิเลสเป็นเศษธุณ
พระจอมเกล้าเจ้าหล้าทรงการุณ	นับว่าคุณเลิศกว่าศฤงคาร

(โสมทัต เทเวศร์, 2522, น. 51)

ในภาพยนต์เรื่อง ตอนเห่เรื่องซ่อมกระบวนเรือมีเนื้อความบรรยายถึงการซ่อมรถทางเรือที่เป็นไปอย่างคึกคักและเข้มแข็ง กวีทรงวิพากษ์วิจารณ์ปัญหาโดยชี้ให้เห็นข้อจำกัดในการรบของไทยว่า แม้ไทยจะมีเรือตอร์ปิโดซึ่งเป็นเรือความเร็วสูง และเรือปืนไฟแต่ก็เป็นเพียงเรือขนาดเล็ก ย่อม อีกทั้งจำนวนเรือที่มีอยู่ก็น้อยและด้อยประสิทธิภาพ ดังนั้น กองทัพเรือไทยยังต้องพัฒนาอีกมาก กวีทรงเรียกร้องให้คนไทยช่วยกันสนับสนุนกำลังทางเรือของชาติให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น ดังความว่า

เรือตอร์ปิโดไว	เล็ดลอดไปไม่สยอน
วิ่งจี้รี่ไปรอน	ราญเรือปืนเสียงครืนคราน
เรือปืนต่างจอดซุ่ม	เห็นตะคุ่มในท้องธาร
รอไว้พอได้การ	จึงต้านต่อตอร์ปิโด
เรือตอร์ปิโดวิ่ง	รวดเร็วจริงวิ่งอะไ
เรือปืนปืนโตโต	ยิงปืนใหญ่มีใครทัน

อาศัยความมีตน	จึงประจัญได้แข็งขัน
สว่างในกลางวัน	ฤาจะกล้าเข้ารวี
เรือเล็กเหมือนเด็กน้อย	ได้แต่คอยดูทางที่
ต้องรอพอเหมาะดี	ผู้ใหญ่เสมอเหมือนจึงทำ
จะเข้าไปตรงตรง	คงต้องปีนครีบกะหน้า
ให้ตีมีหลายลำ	จำต้องมีพี่เลี้ยงไป
นาวีผีเท้ารวด	จึงจะกวตไปทันได้
บัดนี้นาวีไทย	หาลำไหนไม่พอการ
แต่ดูการซ่อมศึก	ยังต้องนี้กร้อนรำคาญ
ชาวไทยถึงใจหาย	ไม่มีเรือเหลือสู้เขา
คนไทยอย่างไรท่าน	ไม่รำคาญหรือไทยเรา
ไหนทำใจเบา	จะไม่ช่วยกันด้วยฤา
	(рінฤทัย สัจจพันธุ์, 2556, น. 110)

จากข้างต้น การวิพากษ์วิจารณ์ปัญหาผ่านการใช้ชุดความเปรียบที่สัมพันธ์กันคือ “เด็กน้อย” และ “ผู้ใหญ่” นี่มีนัยยะสำคัญที่สื่อให้ทราบว่ กองทัพเรือไทยขณะนั้น เปรียบเสมือนเด็กที่อ่อนวัยยังไม่สามารถช่วยเหลือตัวเองได้ เพราะยังมีความรู้เท่าไม่ถึงการณ์และมีกำลังด้อยกว่าผู้ใหญ่ ย่อมไม่ “กล้าเข้ารวี” กองทัพเรือต่างชาติซึ่งมีเรือรบ เนื่องจากทราบดีว่กำลังของตนนั้นยังไม่เข้มแข็งเทียบเท่าและ “ยิงปืนใหญ่ไม่ใคร่ทัน” หากเผชิญหน้าต่อสู้ “เข้าไปตรงตรง” ย่อมเสียเปรียบถูกโจมตีโดย “ต้องปีนครีบกะหน้า” และย่อมส่งผลกระทบอย่างใหญ่หลวงต่อชาติบ้านเมือง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงวิพากษ์วิจารณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นนี้เพื่อโน้มน้าวใจให้ประชาชนร่วมใจกันบริจาคทรัพย์ สนับสนุนกองทัพเรือไทยให้ซื้อเรือรบหลวงพระร่วงตามแนวพระราชดำริของพระองค์ กองทัพไทยจึงจะมีกำลังทัดเทียมต่างชาติ สามารถป้องกันตนเองได้จากกองทัพเรือรบของประเทศมหาอำนาจในขณะนั้น ดังความในตอนท้ายเรื่องว่า “ตื่นเกิดเราเกิดมา เป็นไทยอย่าให้เสียที” และ “ช่วยหานาวามี กำลังขันไว้กันเมือง” (рінฤทัย สัจจพันธุ์, 2556, น. 112)

กล่าวได้ว่า การใช้ความเปรียบเพื่อวิพากษ์วิจารณ์ปัญหานี้เป็นองค์ประกอบสำคัญหนึ่งที่ช่วยถ่ายทอดสารและภาพของสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานั้นแก่ผู้อ่าน ทำให้ผู้อ่านตระหนักถึงความสำคัญที่จะต้องร่วมรักษาชาติโดยการร่วมมือร่วมใจกันแก้ไขปัญหาดังกล่าว

2.4 กลวิธีการแนะนำสั่งสอนให้แก้ไขปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อชาติ

กลวิธีการแนะนำสั่งสอนให้แก้ไขปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อชาติในนิราศที่แต่งขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมี 3 ลักษณะ ได้แก่ การแนะนำสั่งสอนโดยเน้นย้ำบทบาทหน้าที่และสถานภาพของประชาชนในชาติ การแนะนำสั่งสอนโดยชี้ให้เห็นผลดีของการแก้ไขปัญหา และการแนะนำสั่งสอนโดยอ้างถึงเรื่องเล่า ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

2.4.1 การแนะนำสั่งสอนโดยเน้นย้ำบทบาทหน้าที่และสถานภาพของประชาชนในชาติ

กลวิธีการแนะนำสั่งสอนโดยเน้นย้ำบทบาทหน้าที่และสถานภาพของประชาชนในชาตินับเป็นกลวิธีที่สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายการแต่งนิราศกลุ่มนี้ที่มุ่งโน้มน้าวใจให้ประชาชนในชาติเห็นปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อชาติและร่วมแรงร่วมใจช่วยกันจัดปัญหาแก้ไขสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับชาติในช่วงเวลานั้น เช่น การชี้ให้เห็นความสำคัญของการอาสาเป็นทหารตลอดจนการกระตุ้นให้คนไทยเห็นความสำคัญของการปกป้องประเทศชาติให้พ้นจากการรุกรานของศัตรูในนิราศเป็นทหาร และการสนับสนุนให้ประชาชนหันมาพัฒนาตนเองเพราะทุกคนนั้นคือส่วนหนึ่งที่จะทำให้ชาติพัฒนาไปได้ในนิราศมะเหลเถไถ ดังนี้

ในนิราศเป็นทหารมีเนื้อหาที่สะท้อนให้เห็นบทบาทสำคัญของประชาชนที่มีต่อชาติในยุคที่สังคมเกิดความเปลี่ยนแปลง กวีได้เสนอความคิดว่าประชาชนยุคนี้อยู่ในฐานะผู้สร้างความเจริญให้แก่ชาติมากกว่าอดีตโดยต่างมีหน้าที่ต่อชาติด้วยกันทั้งสิ้นและประชาชนทุกคนควรทำหน้าที่ของตนให้ครบถ้วนสมบูรณ์ เพื่อความเจริญก้าวหน้าของชาติ กวีได้แนะนำชักชวนให้บรรดาชายไทยในยุคนั้นเข้ามาสมัครเป็นทหารตามพระราชบัญญัติการเกณฑ์ทหารที่เพิ่งประกาศ ดังนี้

พวกเราทั้งหลายเป็นชายชาติ	ควรนิราสร้างเร่เสนาหา
ครบสองปีเราไซ้คงได้มา	กลับเห็นหน้าลูกเมียอย่าเสียใจ
อันแผ่นดินสยามนามประเทศ	เป็นถิ่นเขตต์ทั่วหน้าเราอาศัย
ต้องตั้งจิตต์จำคลาตนิราสไกล	ต้องเข้าไปเป็นทหารชาญศักดา
เขาทหารเราทหารชาญฉกาจ	อย่าชี้ขลาดช่วยกันชนัอาสา
จงพร้อมใจไปรอรบพระบาท	คุ้มพาราไวยศให้ดังงาม

(โสมทัต เทเวศร์, 2522, น. 60)

จากข้างต้นเป็นการแนะนำชักชวนให้ชายไทยสมัครเข้าเป็นทหาร โดยกวีเริ่มต้นวรรณคดีด้วยการเลือกใช้สรรพนามว่า “พวกเรา” ทำให้ผู้อ่านรู้สึกว่าเป็นพวกเดียวกับผู้อ่าน นำไปสู่การเห็นคล้อยตามกับสารที่กวีต้องการจะเสนอในลำดับต่อมา สอดคล้องกับที่ชลธิรา กลัดอยู่ และคณะ (2517, น. 378) ได้แสดงความคิดเห็นไว้ว่า “การเลือกใช้คำที่ทำให้เป็นส่วนหนึ่งของผู้อ่านเช่น พวกเรา เป็นการเข้าถึงวิธีหนึ่งที่จะทำให้รู้สึกว่าเป็นพวกเดียวกัน เป็นการชักจูงให้เห็นด้วยตั้งแต่เริ่มแรก อาจเรียกได้ว่าเป็นการเริ่มต้นด้วยการเข้าข้าง คือ เข้าข้างผู้ฟังหรือผู้อ่านเสียก่อน” นอกจากนี้ในเนื้อความ กวีได้ชักจูงให้ผู้อ่านเห็นว่า กวีและผู้อ่านนั้นมีจุดยืนจุดเดียวกันจากวรรคที่ว่า “พวกเราทั้งหลายเป็นชายชาติ” เป็นการโน้มน้าวใจผู้อ่านโดยชี้ให้เห็นสภาพความเป็นชายชาติเดียวกัน และอาศัยอยู่ใน “ถิ่นเขตต์เดียวกัน” ก่อนที่จะแทรกทัศนะคำสอนว่า ผู้ที่เป็นพวกพ้องเดียวกันนั้นควรที่จะต้องประพฤติตน ทำกิจการงานให้เกิดประโยชน์ เจือจุนแก่กันและกันให้มากที่สุด ดังนั้น “พวกเรา” จึงควรมีจิตใจที่กล้าหาญ พร้อมเสียสละปกป้องชาติของตนโดย “ควรนิราสร้างเร่เสนาหา” อันเป็นความสุขสำราญส่วนตัว เพื่อประโยชน์ของชาตินั่นเอง ขณะที่ในนิราศมะเหลเถไถ กวีได้ทรงชักชวนให้คนกรุงหันมาประพฤติตนตามประชาชนท้องถิ่นที่มีความรักสามัคคี มีน้ำใจเป็นนักกีฬา ระหว่างที่พระองค์ทอดพระเนตรการแข่งขันเรือพระที่นั่งริมแม่น้ำลพบุรี ดังความว่า

อยากจะใคร่วิ่งวอนมะกอนตวย	ขอให้ช่วยกันเตือนมะเกือนเก้
ให้เพื่อนร่วมนครมะกอนเต	คือถึงความสุเกสุกำรำ

ให้คิดหาความสนุกกะมุกลา	โดยเล่นการกีฬาพลาฆ่า
ออกกำลังวังชากลาล่า	ดีกว่าสามะเลมะเกทา
ออมกำลังดูไว้มะไลตับ	สงวนทรัพย์ไว้มะไลต่า
เปนประโยชน์แก่ตนมะกนทา	และช่วยชาติศาสนามะกายอ

(พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2517, น. 122)

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงเสนอให้เห็นว่า ผู้อ่านทั้งหลายล้วนมีสถานภาพเดียวกันคือ เป็น “เพื่อนร่วมนคร” เป็นประชาชนในชาติเดียวกันที่มีหน้าที่คือ การทำประโยชน์เพื่อ “ช่วยชาติศาสนา” ของตนไม่ใช่การสนับสนุนกิจการค้าของชาวต่างชาติ เพราะย่อมเสี่ยงต่อการเสียเปรียบทางดุลการค้า พระองค์ได้ทรงเชิญชวนให้ชาวกรุงลดละการเที่ยวเตร่และหันมาออกกำลังกายโดยการเล่นกีฬา รู้จักเก็บออมและประหยัดค่าใช้จ่ายเพื่อประโยชน์แก่ตนเองและประเทศชาติ โดยทรงกล่าวถึงภัยประการสำคัญคือ การแทรกแซงทางเศรษฐกิจของชาวจีน สอดคล้องกับที่ชลธิรา สัตยาวัฒนา และคณะ (2558, น. 150) ได้เสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับการรุกเจียบของชาวจีนในไทยซึ่งอาจส่งผลกระทบสำคัญต่อเศรษฐกิจของชาติไว้โดยสรุปได้ว่า ชาวจีนนายกองในเรื่องความขยันหมั่นเพียร การรวมพวกและความสามารถทางการค้าซึ่งหากยังปล่อยให้ธุรกิจการค้าขายในชาติเป็นสิทธิของชาวจีนและชาวต่างชาติอื่นๆ แล้ว ในที่สุดไทยก็จะต้องเป็นเมืองขึ้นทางเศรษฐกิจ สาเหตุสำคัญที่ไทยต้องตกเป็นเบี้ยล่างทางเศรษฐกิจนั้นก็เพราะอุปนิสัยรักความสบายและไม่ดิ้นรนขวนขวายในการประกอบอาชีพที่สร้างรายได้ เช่นการค้าขายนั่นเอง

การแนะนำสั่งสอนในลักษณะที่ชักชวนให้ผู้อ่านกระทำตามแบบอย่างที่ดีที่เห็นว่าเหมาะสม โดยชี้ให้เห็นสถานภาพและบทบาทหน้าที่ที่สำคัญต่อชาติบ้านเมือง ทำให้ผู้อ่านรู้สึกว่ามีมีความปรารถนาดีต่อตนและต้องการความร่วมมือจากผู้อ่านอย่างแท้จริง นอกจากนี้ยังเป็นการสะท้อนให้เห็นว่าการปกครองชาติบ้านเมือง สร้างความมั่นคงทางการเมืองการปกครองและการพัฒนาเศรษฐกิจในชาตินั้น จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากประชาชนอย่างมาก ประชาชนในยุคสมัยนี้เริ่มมีบทบาทกับการสร้างและพัฒนาชาติในด้านต่างๆ มากขึ้น กลวิธีดังกล่าวสอดคล้อง

กับงานพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกลุ่ม “วรรณคดีกับการสร้างชาติ” หลายเรื่อง ดังที่อัญชลี ภูษะภา (2553, น. 345) ได้แสดงความคิดเห็นไว้ว่า “กวีมักจะใช้ถ้อยคำที่แสดงความเป็นพวกเดียวกันกับการย้ำความเป็นคนไทย และพลเมืองของชาติเป็นการทำให้เห็นถึงหน้าที่ที่มีต่อชาติ นอกจากนั้นยังใช้ภาษาวิงวอนขอร้องให้ร่วมมือกันเปลี่ยนแปลงสิ่งต่างๆ เป็นการสื่อเน้นว่า ทุกคนในชาติเป็นส่วนสำคัญที่จะทำให้ชาติมีความเจริญก้าวหน้า” อาจกล่าวได้ว่า ลักษณะดังกล่าวเป็นลักษณะร่วมด้านกลวิธีการแต่งเพื่อเสนอความคิดเรื่องรักชาติหรือสร้างชาติประการหนึ่งของวรรณคดีในยุคนี้

2.4.2 การแนะนำสั่งสอนโดยชี้ให้เห็นผลดีของการแก้ไขปัญหา

จากการศึกษานิราศทั้ง 5 เรื่องพบว่า กวีมักแนะนำสั่งสอนโดยชี้ให้เห็นผลดีของการแก้ไขปัญหามาจากการใช้ความเปรียบเพื่อถ่ายทอดสภาพที่ดีขึ้นของสังคมเมื่อทุกคนในสังคมร่วมมือกันแก้ไขปัญหา เพื่อให้ผู้อ่านเห็นคล้อยไปกับความคิดของกวี ยกตัวอย่างเช่น ในนิราศเป็นทวาร กวีพยายามกระตุ้นให้เหล่าชายไทยมาสมัครเป็นทหารอาสาสมัครรบในสงครามโลกครั้งที่ 1 โดยเปรียบบ้านเมืองดังกายมนุษย์ที่ย่อมต้องการการรักษาแต่แบ่งให้สมบุรุษนั่งดงาม เหล่าทหารอาสาที่เปรียบกับผู้ที่มาบำรุงดูแลรักษากาย เมื่อไม่มีเหล่าทหารหาญมาคอยปกป้องดูแลประเทศชาติแล้ว บ้านเมืองก็ย่อมหมดสง่าราศีและเสื่อมโทรมในท้ายที่สุด การที่เหล่าชายไทยต่างอาสาเป็นทหารจึงเป็นการเสริมสร้างภาพลักษณ์ที่ดีของประเทศชาติ ทำให้ประชาชนมีความเชื่อมั่นและภาคภูมิใจในชาติ ทั้งนี้ยังทำให้ต่างชาติยอมรับในเกียรติศักดิ์ศรีของความเป็นชาติ เป็นหลักประกันความเป็นเอกราชและความปลอดภัยของประเทศชาติในช่วงเวลาดังกล่าว ดังความว่า

อันบ้านเมืองเหมือนกายมนุษย์	หากสิ้นสุดเหล่าทหารชาญสมร
เปรียบเช่นคนหมดหมายเปลือยกายกร	จะงามอนามาแต่ไหนจงใคร่ครวญ
เปรียบเหมือนไถ่ถามเหมาะก็เพราะชน	งามของคนแต่งตบให้ครบถ้วน
ต้องผัดหน้าทาแป้งแต่งเป็นนวล	เห็นงามยวนตาโลกไม่ไศกโทรม

(โสมทัต เทเวศร์, 2522, น. 65-66)

การใช้ความเปรียบบ้านเมืองกับอวัยวะร่างกายของบุคคลนั้นนับเป็นการใช้ความเปรียบที่ลึกซึ้งและทำให้บุคคลเล็งเห็นความสำคัญของบ้านเมืองเทียบเท่ากับสิ่งที่สำคัญและมองเห็นง่ายที่สุด คือ ร่างกายของแต่ละบุคคล ลักษณะการใช้ความเปรียบบ้านเมืองหรือหมู่คณะกับอวัยวะหรือร่างกายของมนุษย์นี้เป็นขนบนิยมที่ปรากฏมาตั้งแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์ดังปรากฏในบทละครเรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ตอนหนุมานสะกดท้าวหมาขมพุดังความว่า

อันพระนครทั้งหลาย	ก็เหมือนกับกายสังขาร
กษัตริย์คือจิตวิญญาณ	เป็นประธานแก่ร่างอินทรีย์
มือเบื้องซ้ายขวาคือสามนัย	บาทาคือพลทั้งสี่
อาการพร้อมทั้งสามสิบสองมี	ดังนี้จึงเรียกว่ารูปกาย

(กรมศิลปากร, 2549, น. 63)

ตลอดจนพระบรมราชาบาทในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเรื่อง *ปลุกใจเสือป่า* ซึ่งเป็นงานร่วมยุคสมัยเดียวกับนิราศเป็นทวาร ความว่า

ถ้าจะเปรียบด้วยร่างกายของคน คณะก็คือ ร่างกาย บุคคลในคณะเป็นอวัยวะส่วนหนึ่งๆ ของร่างกาย ถ้าอวัยวะส่วนใดส่วนหนึ่งจะจดไม่กระทำการตามหน้าที่ อวัยวะส่วนอื่นอาจที่จะพลอยชำรุดทรุดโทรมไปด้วยทั่วกัน และอวัยวะส่วนที่จดเสียไม่ทำงานนั้น ใช่ว่าจะได้รับผลดีอันใดก็หาไม่ได้เลย คงต้องพลอยทรุดโทรมไปพร้อมกับอวัยวะส่วนอื่นๆ เหมือนกัน ดังนี้ อุปมาฉันใด ในส่วนคณะก็อุปมาฉันนั้น เพราะฉะนั้นก็ควรเห็นได้แล้วว่า ผู้ที่นึกถึงตนฝ่ายเดียว ไม่คิดถึงคณะ ถือว่าเป็นผู้มีความคิดสั้น ไม่แลดูประโยชน์ตนเองให้ไกลพอ ก็เหมือนหนึ่งว่าทำร้ายตนเอง เพราะฉะนั้นการรักษาความมั่นคงของคณะ จึงควรนับว่าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับการรักษาความมั่นคงของตนเอง (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2530, น. 59)

จากข้างต้น จะเห็นได้ว่าการแนะนำสั่งสอนโดยชี้ให้เห็นผลดีของการแก้ไข ปัญหาผ่านการใช้ความเปรียบนี้มีส่วนทำให้เรื่องราวและเหตุการณ์ที่กวีนำเสนอมี ชีวิตชีวาและมีสีสันมากขึ้น แม้ว่าจะเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีตท่ามกลางบริบท สังคมที่มีความเปลี่ยนแปลงแตกต่างไปจากปัจจุบัน นอกจากนี้กลวิธีดังกล่าวยังช่วย ทำให้ผู้อ่านเข้าใจถึงบทบาทของกวีและจุดมุ่งหมายในการแต่งนิราศเพื่อนำเสนอ ความคิดเรื่องความรักชาติมากยิ่งขึ้นด้วย

2.4.3 การแนะนำสั่งสอนโดยอ้างถึงเรื่องเล่า

การอ้างถึงเป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์ประการหนึ่งที่ถูกนิยมใช้ในการแต่ง นิราศตั้งแต่สมัยอยุธยาเป็นต้นมาเพื่อเชื่อมโยงและเน้นย้ำอารมณ์ความรู้สึกของ ตนเองจากการพลัดพรากสิ่งอันเป็นที่รัก ในนิราศกลุ่มนี้ กวีนิยมใช้การอ้างถึงเรื่อง จากพงศาวดาร ตำนานหรือนิทานชาดกเพื่อเสนอเป็นตัวอย่างและอุทาหรณ์ เนื่องจากนิราศที่เกิดขึ้นในยุคสมัยนี้มีเนื้อหาที่สัมพันธ์กับบริบทสังคม กวีจึงพยายาม นำเสนอตัวอย่างเหตุการณ์ที่สอดคล้องกับประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นในยุคสมัยนั้นเพื่อ กระตุ้นเตือนให้ผู้อ่านแสดงความรักชาติบ้านเมืองโดยการร่วมมือร่วมใจกันหา วิธีแก้ไข

การอ้างถึงเรื่องเล่าจากพงศาวดาร ตำนาน หรือนิทานชาดกในนิราศกลุ่มนี้ ทั้งงานพระราชนิพนธ์และงานของกวีอื่นๆ ล้วนมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างความภาคภูมิใจ ในประวัติศาสตร์ชาติและสนับสนุนความจงรักภักดีในสถาบันพระมหากษัตริย์ เช่น ใน *นิราศมะเหลเถไถ* กวีทรงยกตัวอย่างเหตุการณ์ประวัติศาสตร์จากพงศาวดารที่เคย เกิดขึ้นในอดีตเพื่อเป็นอุทาหรณ์สอนใจประชาชนไว้ เมื่อเสด็จผ่านพระนารายณ์ ราชินเวศน์ แล้วทรงบรรยายถึงอดีตอันรุ่งเรือง ตลอดจนสาเหตุที่ทำให้เมืองนี้เสื่อม ความเจริญลง ในคราวที่หลวงสรศักดิ์คิดก่อการกบฏในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ มหาราช ซึ่งสะท้อนให้เห็นความแตกสามัคคีในหมู่คนไทย เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ ไทยเสียกรุง นอกจากนี้ กวียังแทรกแนวคิดเรื่องความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ เอาไว้ด้วยว่า ผู้ที่จะสามารถปกครองประเทศชาติได้นั้น นอกจากจะต้องมีความเป็น ผู้นำ กล้าหาญและมีความสามารถในการปกครองแล้ว ยังจะต้องเป็นผู้มีบุญญาธิการ

อีกด้วย การที่ขุนนางหรือประชาชนในยุคนั้นคิดการกบฏจึงเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ชาติเสียกรุง (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2517, น. 124-125)

ในนิราศเป็นทวาร กวียกตัวอย่างเหตุการณ์จากนิทานที่มีเค้าเรื่องมาจากนิทานชาดกเรื่องสัหมโฆมานชาดก เพื่อกระตุ้นให้ผู้อ่านในยุคสมัยนั้นเห็นความสำคัญของความสามัคคีในสถานการณ์ที่ประเทศกำลังเผชิญหน้ากับการล่าอาณานิคมจากชาติอื่น นิทานเรื่องนี้กล่าวถึงฝูงนกพิราบที่ติดตามชายดักของนายพราน และต่างฝ่ายต่างพยายามบินหนีคนละทิศทางทำให้ไม่สามารถบินหลบหนีออกไปได้ ฝ่ายนกพิราบจำฝูงจึงแนะนำให้รวมแรงร่วมใจกันบินพุ่งใส่ตาข่ายในทิศทางเดียวกันด้วยความสามัคคี ท้ายที่สุดฝูงนกพิราบก็หลุดพ้นจากพันธนาการนั้น (โสมทัต เทเวศร์, 2522, น. 78-80) กวียกตัวอย่างเหตุการณ์ดังกล่าวเพื่อสอนใจประชาชนในเรื่องความสามัคคีในหมู่คณะ ทั้งยังเป็นการสอดแทรกความคิดเรื่องการร่วมแรงร่วมใจ เชื่อฟังผู้นำยอมทำให้พ้นภัยอีกด้วย เพราะเดิมเมื่อฝูงนกต่างคิดหาวิธีเอาตัวรอด โดยมีได้มีผู้นำคอยกำกับดูแลก็ไม่สามารถยกเอาตาข่ายที่คลุมฝูงตนออกไปได้ จนกระทั่งเชื่อฟังผู้นำคือนกจำฝูง

จากข้างต้น กล่าวได้ว่าการแนะนำสั่งสอนโดยการอ้างถึงเรื่องเล่าจากพงศาวดารและนิทานเพื่อเสนอเป็นอุทาหรณ์สอนใจผู้อ่านนี้ นอกจากจะทำให้ผู้อ่านสนุกสนานเพลิดเพลินไปกับเรื่องราวแล้ว ยังเป็นการยกเหตุการณ์มาสอน อธิบายขยายความประเด็นเรื่องความสามัคคี การแสดงความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ ผู้ปกครองประเทศ ทำให้ผู้อ่านเข้าใจสารที่กวีต้องการสื่อคือ การตระหนักถึงบทบาทและความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์ที่เป็นทั้งผู้นำของประเทศชาติและประชาชน การชักชวนให้คนไทยร่วมแรงร่วมใจกันออกมาสมัครเป็นทหารป้องกันประเทศตามพระราชดำริและพระบรมราโชบายของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกันมากยิ่งขึ้นอีกด้วย

บทสรุป

สภาวะทางการเมืองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ตลอดจนพระราชดำริและพระบรมราโชบายทางการเมืองของพระองค์มีส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดงานที่มีเนื้อหาปลูกฝังความรักชาติ ความจงรักภักดีของประชาชนหลากหลายประเภท รวมทั้งงานประเพณีนิราศซึ่งเป็นงานที่เน้นการถ่ายทอดอารมณ์สะท้อนใจและความรู้สึกนึกคิดของกวีอย่างเปิดกว้าง

การถ่ายทอดสภาพการณ์ปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานั้นและแนะนำแนวทางแก้ไขด้วยศิลปะการประพันธ์ที่มุ่งเน้นการสื่อสารความคิดเรื่องความรักชาติ ทั้งการเชื่อมโยงความคิดเรื่องความรักกับความรักชาติ การครวญและวิพากษ์วิจารณ์ถึงสภาพปัญหาและความเปลี่ยนแปลงในสังคม การแนะนำสั่งสอนผ่านการเน้นย้ำสถานภาพและบทบาทหน้าที่ของประชาชนในชาติ ซึ่งให้เห็นผลดีหากคนในสังคมร่วมมือร่วมใจกันแก้ไขปัญหาและการอ้างถึงเหตุการณ์ต่างๆ จากพงศาวดารและนิทานชาดกนี้ ล้วนกระตุ้นให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์ร่วมไปกับเหตุการณ์ตระหนักในหน้าที่ที่จะต้องร่วมใจสามัคคีเพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาชาติให้มีความเจริญก้าวหน้า ผลการศึกษาข้างต้นแสดงให้เห็นพัฒนาการด้านเนื้อหาของนิราศจากการพรรณนาคร่ำครวญอาลัยรักนางของกวี การขยายความคิดจากการเสนออารมณ์สะท้อนใจของปัจเจกบุคคลมาเป็นการเสนอความคิดที่เกี่ยวข้องกับปัญหาส่วนรวม เพื่อเรียกร้องให้คนในสังคมหันมารักชาติโดยรวมมือกันแก้ไขปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อชาติด้านต่างๆ ทำให้เห็นบทบาทและคุณค่าของวรรณกรรมประเพณีนิราศทั้งด้านวรรณศิลป์และสังคมผ่านมุมมองความคิดของกวีในยุคที่สังคมไทยเผชิญหน้ากับความเปลี่ยนแปลงอย่างมาก

รายการอ้างอิง

- กรรภิรมย์ สุวรรณานนท์. (2524). พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการสร้างชาติไทย (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- กীরติ ธานีไชย. (2551). ปางอิเหนาเศร้าสุดถึงบุษบา: สุนทรภู์กับการสร้างอารมณ์สะท้อนใจ ในนิราศอิเหนา. วารสารมนุษยศาสตร์, 15(2), 17-51.
- ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต. (2532). วรรณคดีวิจารณ์ยุคที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตกแล้ว. ปาจารย์สารฉบับพิเศษ ทอใหม่ในสายน้ำ 200 ปี วรรณคดีวิจารณ์ไทย, (น. 63 -100). กรุงเทพฯ: พลพันธ์การพิมพ์.
- ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต. (2552ก). กาพย์เห่ชมเครื่องคาวหวาน กาพย์เห่निราศแรมรสร้าง. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต. (2552ข). กาพย์เห่เรือพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว: ศิลปะการประพันธ์ “เห่เรือยุคใหม่”. วารสารนิทัศน์ภาษาและการสื่อสาร, 14(15), 39-64.
- ชลธิรา กัดดอย และคณะ. (2517). การใช้ภาษา. กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย.
- ชลธิรา สัตยวัฒน์ และคณะ. (2558). ครูเทพ (เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี) (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ฟ้าเสื่อ.
- ธวัชชัย ดุสิตกุล. (2547). บทโขนละครพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- ปิยนดา บุนนาค. (2550). ประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่ (ตั้งแต่การทำสนธิสัญญาบาวริงถึงเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ.2516). กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เพ็ญศรี ดึก. (2554). การต่างประเทศกับเอกราชและอธิปไตยของไทย (ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 ถึงสิ้นสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม). กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2517). พระบรมราโชบายในการประพันธ์โคลงสุภาษณ์วาทศิลป์ โคลงนิราศประลองยุทธ สักกระวาททะเล สักกระวาทหน้าหนาว นิราศมะเหลเถไถ. กรุงเทพฯ: อรุณสภา.

- มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2530). *ปลูกใจเสือป่า*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในพระบรมราชูปถัมภ์.
- มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2540). *หลักราชการ*. (พิมพ์ครั้งที่ 50). นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- มนต์จันทร์ อินทรจันทร์. (2543). *เสภาและพัฒนาการของวรรณคดีเสภา*. (วิทยานิพนธ์ มหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย), จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- รินฤทัย สัจจพันธุ์. (2556). *ภาพย์เห่เรือจากสมัยอยุธยาถึงสมัยรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช*. กรุงเทพฯ: แสงดาว.
- วัชร รมะนันท์ และญาดา อรุณเวช. (2538). *เพลงสัทวา โครงการวิจัยแม่บทเรื่อง วรรณคดีเพื่อความสุขของคนในชาติ: วรรณกรรมเพลงไทย*. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศิลปากร, กรม. (2549). *บทละครเรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เล่ม 2*. (พิมพ์ครั้งที่ 10). กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2545). *นำเรื่องนิราศมหาเวรปี่มະเส็งและแหล่งเทศน์นำทวมของนายเจริญ ประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมจากวรรณคดี กวีสยามนำเที่ยวกรุงเทพฯ*. กรุงเทพฯ: มติชน, (น. 297-315).
- สุจิตรา จงสถิตยวัฒน์. (2538). *ม้าก้านกล้วย นิราศแรมร้างจากฝัน*. *วารสารภาษาและวรรณคดีไทย*, 12(1-2), 75-86.
- สุมาลี ลิ้มประเสริฐ. (2547). *การสร้างเรือรบหลวง “พระร่วง” กับบทละครพระราชนิพนธ์เรื่อง มหาตมะ*. *วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร*, 24(2), 231-261.
- โสมหัตถ์ เทเวศร์. (2522). *นิราศไฟ: รวมนิราศเล็กไฟและนิราศปนทหาร โดยนายเจริญ*. กรุงเทพฯ: เรื่องศิลป์.
- อมรตรุณารักษ์, จมื่น (แจ่ม สุนทรเวช). (2512). *พระราชกรณียกิจสำคัญในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่มที่ 6 เรื่องเหตุที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ ทรงเปลี่ยนธงชาติไทย ล้นเกล้าฯ รัชกาลที่ 6 สวรรคตออกอดกระรัชกาลที่ 6 โปรดเกล้าฯ ให้เลิกหวย ก.ข. ที่ประทับชายทะเลของรัชกาลที่ 6 กำเนิดสวนลุมพินี*. กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา.

อัญชลี ภูผะกา. (2553). พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและ
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว: วรรณคดีกับการสร้างชาติ.
(วิทยานิพนธ์ดุสิตวิทยบัณฑิต สาขาภาษาไทย). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
กรุงเทพฯ.